

5. Дасюк Ж. М. Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження комунікативної компетентності та уявлень учителів про себе / Ж. М. Дасюк // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія №12: Психологічні науки: збірник/ М-во освіти і науки України. Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова. - 2009. – Вип.28(52). – С. 160-166.
6. Ковальчук Л. О. Організація педагогічної практики студентів класичного університету: компетентнісний підхід / Л. О. Ковальчук // Духовно-творчий потенціал студентської молоді: психолого-педагогічні проблеми формування та реалізації: Матер. III Всеук. наук.-практ. конф. 18-20 травня 2006 р. – Рівне, 2006.
7. Омеляненко Г. А. Особливості педагогічної взаємодії в умовах інформаційно-навчального середовища у професійній підготовці майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту / Г. А. Омеляненко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: Харків: ХДАДМ (XXIII), 2009. – №8. – С. 116-118.
8. Самсутіна Н. М. Формування комунікативної компетентності як умова фахової підготовки майбутніх учителів фізичної культури. / Наталія Самсутіна. – Харків, 2010.
9. Серман Л. В. Деякі питання формування комунікативних умінь майбутнього учителя фізичної культури. / Л. В. Серман // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія №15. «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури / Фізична культура і спорт. Випуск 8. – К. 6 вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. – С. 37-40.
10. Синиця А. В. Культура професійного спілкування вчителя фізичної культури. / А. В. Синиця // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія №15. «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури / Фізична культура і спорт. – Випуск 8. – К.: вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. – С. 41-43.
11. Сущенко Л. П. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту у вищих навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора пед. наук/ Л. П. Сущенко. – К., 2003. – 40 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Кондрацька Галина Дмитрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри спортивних дисциплін та методики їх викладання Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Геннадій ЛЕЩЕНКО (Кіровоград, Україна)

ПРОФЕСІЙНА НАДІЙНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ: РЕТРОСПЕКТИВА ТА СУЧАСНІСТЬ

У статті розглядається одна із складних проблем сучасної професійної освіти - проблема професійної надійності майбутнього фахівця. Автор просліджує хронологію виникнення і становлення у науковому обігу дефініції „надійність”, трактування її представниками різних галузей науки, механізми забезпечення на різних рівнях організації матерії, технічних систем, систем живої природи і суспільства.

Ключові слова: технічні системи, професійна надійність, професійна освіта, професійна підготовка, саморегуляція, самоактуалізація, професійна компетентність.

In the article one of the most difficult problems of modern trade education is examined is a forming of professional reliability of future specialist. An author traces chronology of origin and becoming in scientific everyday life of definicium „reliability”, interpretation of different branches of science, mechanisms of providing on the different levels of organization of matter, technical systems, systems of wild-life and society, its representatives. Attention is accented on the necessity of forming of professional reliability in the process of professional preparation of specialists of extreme professions.

Keywords: technical systems, professional reliability, trade education, professional preparation, self-regulation, self-actualization, professional competence.

Постановка проблеми. Сучасна праця під впливом науково-технічного прогресу й удосконалювання виробничих процесів стає все більш складною і різноманітною. Впровадження нових машин і комплексів, оснащених програмним управлінням, впровадження гнучких виробничих систем - все це вимагає не тільки професійної підготовки, необхідної для виконання виробничих функцій, але й високої готовності фахівця до роботи у незвичних, екстремальних умовах. У зв'язку з цим постає проблема професійної надійності майбутніх фахівців, що характеризує працівника за кінцевим результатом його діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях означену проблему висвітлено у декількох напрямках. Так, досить докладно вивчено надійність операторської діяльності, визначено її критерії, обґрунтовано педагогічні засади щодо підготовки спеціалістів в системах „людина-техніка” (Бодров В.О., Горбунов В.В., Дьяков А.Ф., Сгоров С.В., Небиліцин В.Д., Нікіфоров Г.С., Фокін Ю.Г. та ін.), зокрема машиністів (Конопкін О.О., Нерсесян Л.С.) і космонавтів (Мясніков В.І.).

Екстремальний характер багатьох сучасних професій обумовив вивчення проблеми надійності діяльності офіцерів оперативно-розшукових підрозділів державної прикордонної служби України (Галімов Ю.А.); психологічного забезпечення професійної та функціональної надійності фахівців

снайперських груп спеціальних підрозділів МВС України (Лебедева С.Ю.); методик професійної підготовки курсантів-штурманів до діяльності в екстремальних умовах (Селезньов О.В.) і формування професійної надійності пілотів при моделюванні польотів на електронних комплексних тренажерних системах (Щербина Ю. В.).

Метою статті є розкриття сутності поняття „професійна надійність”.

Виходячи з мети, окреслено наступні **завдання** дослідження:

- 1 визначити методологічні підходи до розуміння сутності поняття „професійна надійність”;
- 2 окреслити шляхи здійснення педагогічного супроводу формування професійної надійності.

Виклад основного матеріалу. Проблема надійності вперше стала об’єктом наукових досліджень у середині ХХ ст. Її визнання та ґрунтовне вивчення пов’язане з стрімким розвитком технічних наук. За короткий час проблема надійності стала провідною проблемою розвитку техніки. Академік А. І. Берг влучно відзначив, що немає сенсу шукати вирішення проблеми надійності, проводячи епізодичні заходи. Ця проблема є вічною, оскільки доки буде існувати технічна думка і, відповідно, створюватиметься нова техніка, нові технологічні рішення, проблема надійності, вирішена на конкретний поточний момент, неминуче буде виникати у майбутньому і ніколи не буде знята остаточно.

Однак за короткий час сфера наукових інтересів до цієї проблеми вийшла за рамки технічних наук. Загалом можна сказати, що з середини 1960-х років ХХ ст. інтерес до питань надійності все активніше проявляється у філософії, біології, психології.

Аналізуючи системи біологічного та технічного походження з’ясувалося, що існують спільні та специфічні аспекти у забезпеченні їх надійності. Встановлено, що концептуально феномен надійності не може обмежуватись вузькими рамками окремої науки. Надійність та відповідні механізми її забезпечення необхідно розглядати на різних рівнях організації матерії, технічних систем, систем живої природи та суспільства.

На теперішній час достатньо важко відтворити хронологію звернення до терміну „надійність” для характеристики різних сторін функціонування особистісних утворень людини. Так, одна з перших письмових згадок про надійність (благонадійність) зустрічається у філософських трактатах Конфуція (VI ст. до н.е.) для характеристики порядності і відповідальності людини-наставника: „... вверяється он (ученик) людям благонадежным...” [3]. У філософських трактатах XVII-XVIII ст. неодноразово використовується даний термін, але жодний автор не дає його тлумачення. Проте з контексту цілком зрозуміло, яке значення вкладається у даний термін. Так, Лейбніц, Кондільяк, Дідро відзначають, що пам’ять людини, як і її судження можуть бути „ненадійними, недосконалыми”.

У працях російського військового письменника Бутовського М.Д. прослідковується чітке розуміння надійності солдата як якості особистості, що виражається у дотриманні певних правил, норм, моральності поведінки тощо. Говорячи про відбір молодших офіцерів Бутовський М.Д. виділяє два критерії: надійність і розвиток. При цьому пріоритет віддається надійності, яка складається, у свою чергу, з моральності та старанності: „...нужно отдавать предпочтение нравственности и наибольшему усердию, так как этими качествами лучше всего обеспечивается надежность будущего унтер - офицера” [2: 39].

Крук В. М. припускає, що на донауковому рівні поняття надійність (благонадійність) характеризувало відповідні особистісно – функціонально - діяльні показники людини і тільки пізніше прийшло в технічні науки і психологію праці [3: 184].

У психології проблема надійності психічної діяльності побічно присутня з самого початку оформлення її у самостійну науку. Це обумовлено тим, що будь-які форми функціонування психіки не застраховані від помилкових проявів. Той факт, що психічне відображення може бути помилковим, ставить питання про надійність функціонування психіки. Тому в „ранніх” працях з психології автори, характеризуючи психічні явища та процеси, нерідко вживали терміни „надійність” або „ненадійність”. Помилки у протіканні пізнавальних процесів (сприйнятті, пам’яті, вирішенні розумових завдань тощо), неправильні дії, порушення в саморегуляції психічних станів, неадекватні дії в ситуації, що склалася - всі ці приклади психічної ненадійності завжди знаходилися в полі зору експериментальної психології. Найбільш явно проблема надійності присутня з самого початку становлення психопатології, що визначила психічні порушення, розлади особистості своїм головним предметом дослідження. Але все ж, говорячи про психологію відзначимо, що набуття статусу наукової проблеми надійність отримала в інженерній психології. Саме в розрізі інженерно-психологічних завдань почалися цілеспрямовані дослідження з даної проблеми, були зроблені перші спроби формування її понятійного апарату і теоретично-методичних основ. Інженерна психологія вперше поставила питання про надійність професійної діяльності, під якою прийнято розуміти безпомилкове виконання людиною покладених на неї професійних обов’язків (функцій) протягом необхідного часу і при заданих умовах діяльності. Досягнення безпомилкового та своєчасного виконання дій і діяльності в цілому є результатом надійного функціонування різних підсистем організму, психіки людини, також її професійної підготовки і досвіду.

В інженерній психології надійність - це „сукупна професійна якість, що є властивістю системи (чи її окремих частин), яка визначається через категорію станів, а стан оцінюється тим, наскільки у даний момент людина чи система управління відповідають вимогам, що до них висуваються” [1: 98]. Професійну надійність спеціаліста визначають як таку властивість людини, що характеризує її здатність безвідмовно виконувати діяльність протягом певного терміну часу при заданих умовах; як здатність зберігати потрібну якість у встановлених умовах протягом заданого часу. Оцінка надійності людини в системах „людина-техніка” ґрунтується на безпомилковості її дій та відновленні її працездатності. Надійність людини, на відміну від надійності технічних пристроїв, є „складна нелінійна функція її професійної придатності, здатності до навчання, тренуваності, стресової усталеності, психофізіологічного стану й морально-психологічних якостей” [1: 97].

У психолого-педагогічній літературі поняття “професійна надійність” нерідко ставлять в один синонімічний ряд з поняттям „ефективність діяльності”, тобто зі здатністю людини вирішувати покладені на неї задачі своєчасно і точно протягом заданого часу з мінімальними витратами сил, засобів, енергії і ресурсів. Критеріями її ефективності при цьому визначаються: своєчасність - виконання поставленої перед людиною задачі у відведений для цього термін часу; точність (безпомилковість) - здатність вирішувати поставлену задачу без помилок, оптимально чи в межах встановлених відхилень; надійність - збереження здатності вирішувати поставлену задачу точно і своєчасно протягом заданого часу (робочого циклу, робочого дня, в особливих ситуаціях тощо); витрата ресурсів - кількість енергії (фізичної, психічної), що витрачається людиною в процесі трудової діяльності, а також швидкість відновлення її вихідного рівня працездатності [10: 5].

Смолян Г.Л. та Тоболєв К.В., вивчаючи проблему людського фактору, виокремлюють вплив точності, оперативності та надійності виконання людиною-оператором професійних функцій на ефективність діяльності. Автори підкреслюють, що сукупність цих трьох характеристик діяльності складають основу оцінки ефективності як діяльності людини, так і функціонування системи “людина-техніка” в цілому: „точність, оперативність і надійність виконання заданих функцій та операцій, що їх утворюють, - три головних критерії, що дозволяють оцінити ефективність діяльності з позиції людського фактору” [12: 55].

Ряд дослідників розрізняють „професійну” і „функціональну” надійність. На їх думку, надійність фахівця знаходиться у прямій залежності від якості його професійної підготовки, індивідуальних особливостей, у тому числі особистісних факторів. Наявність вищевказаного зв'язку дозволило В.А. Бодрову і В.Я. Орлову поряд з професійною надійністю, що характеризує „безвідмовність, безпомилковість і своєчасність дій по досягненню конкретної мети в заданих умовах при взаємодії з технічною системою або іншими фахівцями” [1: 25], дати визначення поняттю „функціональна надійність”. На їх думку, функціональна надійність, на відміну від професійної, є „властивість функціональних систем людини забезпечувати її динамічну стійкість при виконанні професійного завдання протягом певного часу і з заданою якістю” [1: 36].

Стан функціональних систем організму і психіки, ступінь розвитку і реактивності професійно важливих якостей і функцій людини безперечно впливають на рівень її професійної надійності. У більшості робіт з функціональної надійності та забезпечення безпомилковості і безвідмовності праці, увага акцентується переважно на негативних функціональних станах (стрес, стомлення тощо) або особистісних особливостях індивіда .

Надійність неможливо виміряти, оскільки не існує приладу, який би міг вказати на величину даної якості. Тому поширеним є уявлення, що оцінити таку властивість людини, як надійність, можна за допомогою сукупності її показників. За критерії дослідники часто використовують різні її характеристики:

- безвідмовність і швидкість виконання робочих функцій фахівця [5];
- точність і стійкість параметрів функціонування [4];
- безвідмовність, безпомилковість і своєчасність дій, спрямованих на досягнення конкретних професійних цілей [1];
- психофізіологічна „ціна” діяльності та результуючі параметри роботи [13];
- ефективність і завадостійкість [7] та ін.

Значна частина зазначених характеристик професійної надійності носить інтегративний характер, що ускладнює можливість їх вивчення, тому найбільш часто за критерії оцінки професійної надійності дослідниками приймаються безвідмовність і безпомилковість професійної діяльності.

Дослідження професійної надійності, на нашу думку, є достатньо складним процесом, що обумовлено, по-перше, необхідністю її інтегральної оцінки, а по-друге, некоректністю застосування підходу, коли здійснюється сумарна оцінка окремих компонентів надійності або надійності виконання окремих дій. На необхідність системного аналізу надійності акцентується увага у роботах Ломова Б.Ф., Мясникова В.І. та ін. Л.В. Северіна відзначає, що продуктивність діяльності забезпечується не сумарним ефектом активних якостей, а їх когерентною структурою, що підтверджується виявленими системними зв'язками в психологічній системі діяльності фахівця [11].

Останнім часом проблема професійної надійності стала предметом педагогічних досліджень, що свідчить про визнання необхідності цілеспрямованого її формування в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців у вищій школі.

Професійна підготовка фахівців у ВНЗ, діяльність котрих пов'язана з роботою в екстремальних умовах, окрім оволодіння системою професійних знань, умінь і навичок, повинна обов'язково включати процес формування професійної надійності. Недоліки й прорахунки на даному етапі підготовки фахівця, можуть у подальшому призвести до того, що людина, пройшовши професійно-психологічний відбір, оволодівши сукупністю спеціальних знань і умінь у ВНЗ, не зможе в подальшій самостійній професійній діяльності працювати на необхідному рівні надійності.

Педагогічний супровід професійної освіти може виступати в якості технології, що забезпечує формування професійної надійності фахівця.

Найважливішим принципом педагогічного супроводу є визнання права суб'єкта освіти на самостійне прийняття рішення про шляхи свого професійного становлення і усвідомлення відповідальності за його наслідки. Педагогічний супровід спрямований на створення умов для повноцінного професійного становлення особистості.

Педагогічний супровід у ВНЗ, на нашу думку, це цілісна система взаємодії суб'єктів освітньої діяльності у ході навчально-виховного процесу, спрямованого на створення передумов для успішної професійної підготовки та становлення майбутніх фахівців.

Технологія педагогічного супроводу формування професійної надійності фахівця екстремального профілю може бути представлена через розвиток саморегуляції і включати наступні основні етапи:

- 1) діагностика рівня саморегуляції суб'єкта професійної освіти;
- 2) інформування про методи та засоби розвитку саморегуляції;
- 3) підтримка і супровід у суб'єкта професійної освіти саморегуляції.

Реалізація технології педагогічного супроводу формування професійної надійності фахівця можлива при використанні особистісно-орієнтованих технологій професійного розвитку.

Педагогічний супровід формування професійної надійності фахівця передбачає створення передумов для його професійного розвитку, становлення професійного „Я”, адекватної самооцінки, освоєння методів професійного самозбереження.

Ефективний педагогічний супровід формування професійної надійності фахівця має стати складовою частиною особистісно-орієнтованої професійної освіти.

Висновки. На сьогоднішній день назріла потреба у такій реформі вищої школи, яка б забезпечувала цілеспрямоване формування надійності спеціалістів у різних сферах професійної діяльності та сприяла б плідному співробітництву вищої школи, науково-дослідних установ і промислових підприємств України. Зазначена проблема багатоаспектна і має розглядатися фахівцями різних галузей науки, у тому числі представниками професійної освіти.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бодров В.А. Психология и надежность: Человек в системах управления техникой // В.А. Бодров, В.Я. Орлов. – М.: Ин-т психологии РАН, 1998. – 288 с.
2. Бутовский Н.Д. Воспитательные задачи командира роты // Военный сборник. – СПб. – 1884. – № 12. – С. 22-62.
3. Конфуций. Афоризмы мудрости / под ред. В.В. Бутромеева, В.П. Бутромеева, Н.В. Бутромеева. – М.: Белый город, 2007. - 448 с.
4. Крук В. М. Психология надёжности специалиста. История и современность / В.М. Крук // Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Психологические науки. – 2010. – № 3. – С. 181-188.
5. Леонова А.Б. Психодиагностика функциональных состояний человека // А.Б. Леонова. – М.: Изд-во Моск. гос. ун-та, 1984. – 200 с.
6. Ломов Б.Ф. Деятельность оператора в системе „человек-машина” / Б.Ф. Ломов // Вестник АН СССР. – 1975. – №1. – С. 51-60.
7. Ломов Б.Ф., Мясников В.И. Медико-психологические аспекты профессиональной надежности космонавта / Б.Ф. Ломов, В. И. Мясников // Психологический журнал. - 1988. - Т. 9, № 6. - С. 65-72.
8. Матвеев Л.П. Основы спортивной тренировки / Л.П. Матвеев. - М.: Физкультура и спорт, 1977.- 271 с.
9. Никифоров Г.С. Самоконтроль как механизм надежности человека - оператора / Г.С. Никифоров. - Л.: Изд-во ЛГУ, 1977. – 192 с.
10. Прохоров А.И. Анализ и учет факторов, влияющих на эффективность деятельности человека-оператора / А.И. Прохоров, Р.Э. Эльбур. – Рига: Рига, 1974. -105 с.
11. Северина Л.В. Субъектные детерминанты функциональной надежности деятельности операторов энергосистем : дис. ... кандидата психол. наук: 19.00.03 / Северина Людмила Владимировна. - Ярославль, 2004. – 219 с.
12. Смолян Г.Л., Тоболев К.В. Человеческий фактор в системах управления / Г.Л. Смолян, К.В. Тоболев. – М.: Знание, 1974. – 62 с.

13. Щепланов В.Ю., Бобров А.Ф. Надежность деятельности человека в автоматизированных системах и ее количественная оценка / В.Ю. Щепланов, А.Ф. Бобров // Психологический журнал. – 1990. – № 3. – С. 60-69.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лещенко Геннадій Анатолійович – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної та психофізіологічної підготовки Кіровоградської льотної академії Національного авіаційного університету.

Юлія ЛОКАРЕВА (Кіровоград, Україна)

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті розглядаються теоретико-методологічні основи професійного становлення особистості вчителя, обґрунтовано сутність поняття «професійне становлення»; шляхом аналізу наукових джерел досліджено генезу категорії «професійне становлення», виявлено особливості професійного становлення майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Ключові слова: професійне становлення особистості вчителя, майбутній учитель музичного мистецтва.

The article considers the theoretical and methodological features of professional formation of the personality of the teacher; the essence of the concept of «professional formation» is given; using the analysis of scientific sources genesis of the categories of professional formation and the peculiarities of professional formation of the future music teacher are studied;

Key words: professional formation of the personality of the teacher, a teacher of music.

Соціально-економічні зміни в Україні, входження її в європейський освітній простір, упровадження основних положень Болонської конвенції в національну освіту, реформування системи освіти актуалізують проблему професійного становлення висококваліфікованих фахівців мистецької сфери, творчий та інтелектуальний розвиток яких є обов'язковою умовою для здійснення інноваційної діяльності. В умовах запровадження багаторівневої освіти у вищих мистецьких навчальних закладах особливої ваги набуває проблема підготовки майбутніх учителів музики широкого профілю, професія яких поєднує риси та вміння педагога-виконавця, концертмейстера-ілюстратора, диригента-керівника колективу, соліста-вокаліста, лектора-музикознавця, педагога-просвітника, носія духовної культури та естетичного смаку.

Базовими для обґрунтування проблеми професійно-особистісного становлення майбутнього вчителя є педагогічні дослідження І. Беха, С. Вершловського, Е. Зеєра, В. Кравцова, В. Радула, В. Сластьоніна тощо. Окремі аспекти професійної підготовки та професіоналізму вчителя музики висвітлено в працях Е. Абдулліна, Л. Арчажнікової, Г. Дідич, Л. Коваль, Л. Масол, О. Олексюк, Г. Падалки, О. Ростовського, О. Рудницької та ін.

Педагогічна наука має в своєму арсеналі дисертаційні роботи, присвячені проблемам професійного становлення вчителів мистецьких дисциплін, зокрема досліджено теоретико-методичні основи професійної підготовки вчителя музики (Я. Сверлюк), професійне становлення вчителів мистецьких дисциплін (В. Орлов), професійно-особистісне становлення майбутнього вчителя музики (А. Петелін).

Мета написання статті полягає у дослідженні важливої наукової категорії «професійне становлення особистості вчителя», обґрунтуванні сутності даного поняття та виявленні особливостей професійного становлення майбутніх учителів музичного мистецтва.

Аналіз досліджень зарубіжних і вітчизняних учених виявив неоднозначність у визначенні змісту поняття «професійне становлення», зумовлених складністю об'єкта дослідження. Відомо, що будь-яке явище в процесі свого існування проходить однакову стадіальність – «і – m – t»: «і» (initium) – зародження, становлення; «m» (mover) – рух, зрілий, досконалий вигляд; «t» (terminus) – трансформація, перехід у нову якість [1].

Автори сучасних філософських і психолого-педагогічних словників розглядають категорію становлення з різних сторін, зокрема, як категорію діалектики, що означає процес формування будь-якого матеріального або ідеального об'єкта, яка передбачає перетворення можливості в дійсність у процесі розвитку; як процес переходу від одного ступеня розвитку до іншого, момент взаємоперетворення протилежних і разом з тим взаємопов'язаних моментів розвитку; як набуття нових ознак і форм у процесі розвитку, наближення до окресленого стану характеру, особистості, мислення; як процес розвитку, в якому індивід бере на себе відповідальність за максимально повну реалізацію свого потенціалу; як «становлення соціальної зрілості» – характер змінюваності соціальної зрілості, зокрема її розвитку, безперервний перехід якості, що відповідає одному (нижчому) рівневі, в іншу, тобто в якість, що відповідає вищому рівневі соціальної зрілості [9: 253].

«Становлення» як філософська та психолого-педагогічна категорія відображає процес діалектичного переходу від одного ступеня розвитку до іншого, взаємоперетворення протилежних і